

Ольга В'ячеславівна Твердовська,

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу філософсько-методологічних
проблем інноваційного розвитку людини
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.1

ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

В статті раскрыты основные факторы трансформации принципов формирования и развития личности в условиях современных социальных вызовов, которые обусловлены изменением способа межличностных отношений, где само общество, посредством тотального распространения информационных технологий, является глобальной системой связей и отношений. В контексте таких превращений жизнедеятельность человека неотъемлемо связана с динамическим наращиванием информации и знаний, что изменяет его мировоззрение, становится причиной формирования картины мира на других ценностно-рациональных принципах, приводит к созданию нового образа человека. В настоящее время существует ситуация тотальной неопределенности, ситуативной текучести, отсутствия основополагающего аксиологического стержня, который бы очерчивал социальнозначимые ориентиры становления личности.

Ключевые слова: развитие личности, образование, социализация.

The main factors of transformation of the principles of formation and development of personality in modern social challenges due to a change in the way of interpersonal relations, where the society itself, by the mediation of the total dissemination of information technology is a global system of connections and relationships. In the context of such transformations of human activity inherently involves dynamic with capacity of information and knowledge that changes his worldview, become the cause of formation picture of the world on other value-rational principles leads to the creation of a new image of man. Currently there is a situation of complete ambiguity, contextual fluidity, lack of fundamental axiological rod, which would be defined socially significant landmarks of personality.

Key words: personal development, education, socialization.

В умовах сучасних соціальних трансформацій не втрачають актуальності наукові праці, спрямовані на дослідження нових проєкцій у контексті формування особистості. Сьогодні відбувається постійна зміна не лише аксіологічних орієнтирів людини, але і праксеологічних стратегій та умоглядних обґрунтувань дійсності в цілому. Така девальвація екзистенційних смислів зумовлена динамікою та ускладненням соціальної реальності. Верифікацію проходять ті ціннісні системи, що є затребуваними та співмірними запитами мінливого та суперечливого світу. Стихійне переорієнтування людини на інші смисли буття зумовлює неможливість обрання та здійснення єдиного, бажаного, визначеного діяльнісного вектора, адже людська активність нагадує пристосовницьку реакцію на непередбачувану дійсність. Людина, яка не здатна відповідати викликам динамічного світу, є не затребуваною, неспівмірною соціальною реальністю. Тому глобалізаційні процеси у світі дають запит на *формування нових принципів формування та розвитку*

особистості, її становлення та ствердження в означеній складній системі.

Життєдіяльність людини невід'ємно пов'язана з динамічним збільшенням кількості інформації та знань, що модифікує її світогляд та мислення, формує картину світу на нових ціннісно-раціональних засадах, призводить до творення нового образу людини. Головним чинником економічного розвитку та ознакою глобалізації постає не матеріальна, а інтелектуальна складова: інформація та знання, що зумовлюють зростання продуктивності професійної діяльності та виступають визначальним чинником економічної інтенсифікації у сучасних умовах. Розвиток інформаційних технологій, з одного боку, є основним фактором сучасного процесу глобалізації, а з іншого – разом із глобалізацією впливає на структурну еволюцію економіки та конкурентоспроможність економічної діяльності. Економічна діяльність, що пов'язана з інформацією і продукуванням знань, розвивається швидкими темпами [1].

Формування нової технологічної парадигми на основі більш потужних інформаційних технологій уможливила перетворення інформації та знання в продуктивну силу. Продуктами нової індустрії стали засоби опрацювання або процес аналізу інформації. Трансформація процесу обробки інформації, нові інформаційні технології впливають на сфери людської діяльності та роблять можливим встановлення численних зв'язків як між різними компонентами реальності, так і між учасниками цього процесу. За допомогою інформаційних технологій реалізується більшість сфер людської діяльності, значна частина потреб та інтересів. Проте, внаслідок глобалізації активізувалися економічні трансформаційні процеси, перед людством відкрилися можливості щодо розширення обміну товарами, послугами, технологіями та капіталом, що проходять під тиском інформаційних активів. Вони зумовили різку соціально-економічну диференціацію людей у зворотному напрямі: від рівноправності та доступності до загальносвітових здобутків цивілізації. Той, хто володіє інформацією, знаннями, технологіями, володіє світом.

Так, П. Друкер проголошує, що «суспільство знань неминуче стане більш конкурентним, ніж будь-яке інше суспільство за історію людства. Причина проста: після того, як знання стануть доступними для всіх і кожного, вже не буде виправдання неякісній діяльності. Не буде місця «бідним» країнам. Залишаться лише неосвічені країни. Те ж буде стосуватись і окремих компаній, галузей, організацій будь-якого типу. Це стосуватиметься також окремих людей» [2]. У глобалізаційному суспільстві знань кожен має потенціал до володіння та розпорядження засобами діяльності. Ними постають інформація, досвід, уміння. «Не менш (а можливо, й більш) важливим є те, що у суспільстві знань наймані робітники (робітники розумової діяльності) знову ж таки є носіями засобів діяльності» [2]. У суспільстві знань цінною інвестицією є не придбання станків та інструментів, а саме інвестиція працівника у формування розумової діяльності. Такими інвестиціями є *самоосвіта, самовдосконалення, розкриття власних сутнісних сил, освіта дітей, близьких* тощо.

Значну роль сьогодні відіграють *інформаційні технології у процесі формування особистості, соціалізації* (як первинній, так і вторинній), *становлення її компетентності та освіченості*. У межах первинної соціалізації агентами є батьки, близькі, родичі, однолітки, вихователі, вчителі, лікарі, лідери молодіжних угруповань та інші. На цьому етапі важливим є дозування та фільтрація агентами соціалізації впливу на дитину інформаційних технологій. Адже мультфільми, розвивальні програми, якщо й містять багато нової інформації та знань, то здатні завдати психічної та фізичної шкоди несформованій особистості. Разом з тим, повне обмеження інформаційного продукту/продукції є недоцільним, адже дитина має бути більш-менш компетентною, перебувати у контексті інтересів вікового розвитку. Тут конструктивним є

товарисько-пояснювальний підхід, згідно з яким, дорослий тактовно та ненав'язливо (в ігровій формі) залучається до спільного процесу перегляду та уточнює незрозумілі дитині моменти. Дорослий поступово делегує дитині можливість обрання референтного інформаційного продукту/продукції, крок за кроком випрацюються навички, смаки, переконання. Додатковими агентами вторинної соціалізації постають представники освітніх установ та організацій, держави, ЗМІ тощо. Важливим завданням на цьому етапі є *формування у дитини здатності до самостійного аналізу та критичної оцінки компонентів інформаційного потоку*. Такий раціональний та вибіркоковий підхід до тотальної інформатизації є результатом загального рівня вихованості та освіченості людини, стійкості її духовно-ціннісних переконань, методологічної культури мислення, дії.

Аналіз розвитку особистості в контексті сучасних соціальних викликів передбачає також звернення дослідницької уваги до *проблеми самоідентичності*, окреслення власного «Я», самопрезентації посередництвом інформаційних технологій. Пошук особистісної ідентичності актуалізується необхідністю *конструювання суб'єктивного образу в межах різних соціально-ціннісних систем* та виявляється не лише у формі оповіді про історію власного «Я» у реальному житті, але і як образ самоутвердження у віртуальній площині. Доречно зауважити, що сучасні проєкції в контексті становлення особистості передбачають *відкритість відносно нових когнітивних схем*. Тому процес формування самоідентичності є постійним, синергійним, гнучким, таким, що здатен до вибирання нескінченного спектру екзистенційних та інформаційних стратегій. Такий динамізм та «незавершеність» у формуванні власного «Я» має конструктивний зміст, тому що забезпечує можливість людини розвиватись, самовдосконалюватись, змінюватись відповідно до власних потреб та інтересів, а також у межах запитів об'єктивної реальності.

Самопрезентація власного «Я», особливо за допомогою інформаційних технологій, передбачає *проблему збереження внутрішнього світу людини, індивідуальності, забезпечення її прав і свобод*. Таке контекстуальне поле розгляду феномена самоідентичності пов'язано з умовами миттєвого знання «всіх про всіх», зразком однотипності, втратою власного статусу та особливостей. Підкреслюється *вседозволеність, нівелювання загальнолюдськими духовними цінностями, зайвість приватного світу особистості, дружніх стосунків* тощо. Поняття масового суспільства набуває якісно нового змісту, адже завдяки тотальному поширенню інформаційних технологій суспільство постає глобальною системою зв'язків та відносин, де характерною є проблема толерантного та відповідального відношення однієї людини до іншої. За таких обставин, без сумніву, *розвиток загальнолюдської культури, духовних цінностей особистості, відмова від прямолінійного переслідування корисливих особистих інтересів, виявлення турботи про інших, уміння*

будувати міжособистісні відносини на засадах рівності, поваги, комунікації є вагомим внеском у створення коректного та тактовного соціального середовища.

Сьогодні поширеною є проблема ставлення діючої людини до іншої, як до об'єкта, засобу перетворювальної діяльності. Особистості, користуючись привілеями високотехнологічної продукції та послуг, стають заручниками споживання, продають не лише власну діяльність, але і свій час, а отже – життя. Відсутня цілеспрямована діяльність людини, що втрачається у нагромадженні постійно зростаючих потреб та забаганок, не наявна чітка ієрархія цілей та пріоритетів. Строката та еkleктична дійсність формує суспільство бездумних споживачів, які живуть примітивними потребами та бажаннями. Сьогодні характерна контрверза: «дійсність прямо протилежна: ми живемо в епоху, коли відчуваємо себе здатними досягти чого завгодно, але не знаємо чого саме. Володіємо всім, але не собою», переконаний Х. Ортега-і-Гассет [3]. Домінує принцип знищення радості від професійної діяльності, незадоволеність людини позбавленої можливостей. Деградація сфери діяльності вбиває бажання докладати зусиль, проте сила екзистенції людини полягає у тому, щоб зуміти це побороти, не втративши волі до діяльності.

Так, Ж. Бодріяр у праці «Суспільство споживання» зазначає, що «...люди у суспільстві достатку знаходяться в оточенні не стільки інших людей, скільки об'єктів споживання. Їхнє повсякденне спілкування полягає не у спілкуванні з подібними, а в отриманні, відповідно до зростаючої статистичної кривої, благ та повідомлень, маніпуляції ними, починаючи зі складного домашнього господарства та десятків його технічних рабів...» [4]. Автор зазначає, що речі складають реальність. Вони є продуктами/продукцією людської діяльності і підпорядковані закону мінової вартості. Встановлюється зв'язок між достатком та марнотратством: «Скажи мені, що ти викидаєш, і я скажу хто ти!» [4]. «Суспільство споживання – це також навчання споживанню, соціальне муштрування у споживанні, тобто, є новий та специфічний спосіб соціалізації, що сформувався у зв'язку з виникненням нових виробничих сил та монополістичною перебудовою економічної системи з високою продуктивністю» [4]. Предмети користування виготовляються у значній кількості, зношуються та викидаються. Вони легко взаємозамінюються. Від техніки очікують створення у житті людини не чогось цінного, неповторного за якістю, незалежно від моди [5].

Сформульований І. Кантом категоричний імператив, згідно з яким, необхідно чинити так, щоб завжди розглядати інших людей як мету, а не як засіб [6], не визнається рентабельним. Кожен є засобом і метою: кінцевою метою для себе і засобом для інших людей у прагненнях досягти власних бажань. Тому в межах формулювання нових проєкцій у контексті становлення особистості наукові рефлексії звернено до невід'ємної та визначальної ролі розвитку

її аксіологічного потенціалу, значення духовних цінностей, вміння створювати толерантні міжособистісні стосунки. Окрім необхідності формування духовного стрижня людини, фокус інноваційного розвитку має зосереджуватися на вихованні вміння бути спроможною, вчасно і доцільно відповідати викликам сучасності.

У контексті сучасних соціальних трансформацій до основних чинників соціалізації необхідно зберегти становлення конкурентоспроможності, що постає діалектичною єдністю природної та соціальної сутності людини. Конкурентоспроможною є та особистість, яка здатна швидко адаптуватися до постійних змін у межах суспільства, науково-технічного прогресу та нових видів діяльності. Вона відкрита до налагодження інноваційних форм спілкування, зберігаючи власну ідентичність та індивідуальність. Парадоксально, але сьогодні конкурентна перевага досягається за допомогою відмови від конкуренції, адже успіх визначається здатністю бути іншим, особливим, з прагненням до динамічних змін. У межах розвитку конкурентоспроможності особистості важливою є роль виховання та освіти в означеному процесі. У формуванні високої самооцінки у дитини, впевненості у власних силах, а отже і конкурентоспроможності, визначальним є середовище первинної соціалізації. З раннього дитинства конструктивним є підхід поступового та коректного (переважно в ігровій формі) формування здатності до зваженого ризику, креативної діяльності, розвитку вміння формулювати та досягати визначену мету. В період вторинної соціалізації домінуючим є оволодіння системним мисленням, методологією професійної діяльності, арсеналом сучасних інформаційних технологій.

Так, тотальне та миттєве поширення інформації виявляється інноваційним горизонтом для втілення конкурентної боротьби особистостей, корпорацій, країн. Історія розвитку людства не підтверджує гіпотезу: чим вищий рівень освіченості, тим гуманнішими є суспільні відносини. Сьогодні відсутня кореляція між освіченістю та гуманізмом. Інформаційні технології – це потужний засіб для розв'язання та проведення не лише прихованої стратегічної війни, але й маніпулятивний засіб для реалізації військового конфлікту. В такому випадку інформація та знання постають влучною зброєю знищення, протидією якій можуть виступати лише критичне мислення особистості, її здатність долати в собі схильність до однозначно-догматичного сприйняття світу, вміння аналізувати будь-яку проблему з різних сторін, використовувати інформацію з багатьох джерел.

Таким чином, процес формування та розвитку особистості трансформується відповідно до умов сучасних соціальних викликів. Це тотальне поширення інформаційних технологій, глобалізація та динамічна зміна аксіологічних систем. Однак людина унікальна, неповторна за своєю суттю та особливостями, вона здатна не лише відповідати запитам соціальної реальності, але й творити, проєктувати можливе

та перетворювати його у дійсне. Людина є автором власного життя, лише їй вирішувати долю, спрямування вектору уваги, волі та зусиль. Роль виховного та освітнього процесів вагома, адже у межах соціалізації можна навчити дитину здійснювати вибір між діяльністю чи бездіяльністю, відповідальністю чи конформізмом, критичним мисленням чи бездумним споживанням. Це основа формування сильної, здорової (як фізично, так і духовно), інтелектуальної, мудрої особистості, яка здатна розвиватись, самовдосконалюватись, бути гнучкою в контексті суперечливих соціальних подій.

Використані літературні джерела

1. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: моногра-

фія: у 2 ч. – Ч. 2 [Текст] / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазараки. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – С. 5.

2. Друкер П. Энциклопедия менеджмента [Текст] / П. Друкер. – М.: ООО «И. Д. Вильямс», 2006. – С. 368–372.

3. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды [Текст] / Х. Ортега-и-Гассет; пер. с исп. сост., предисл. и общ. ред. А. М. Руткевича. – М.: Изд-во «Весь Мир», 1997. – С. 64.

4. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры [Текст] / Ж. Бодрийяр; пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской. – М.: Республика; Культурная революция, 2006. – С. 5–114.

5. Ясперс К. Призрак толпы [Текст] / К. Ясперс, Ж. Бодрийяр. – М.: Алгоритм, 2008. – С. 37.

6. Кант И. Сочинения в шести томах. – Т. 4. – Ч. 1 [Текст] / И. Кант. – М.: Мысль, 1965. – С. 261.

